

Както науката, така и историята използва определен понятиен апарат с негова помощ се извеждат различни измерения на обществено – икономическо развитие. С осъществяване на същностен, задълбочен анализ на конкретни факти, събития и явления в историческата наука се предполага наличие на ясно и точно дефинирани теоретични конструкции, които се прилагат за разглеждане на изследвания обект. В изследователската дейност, ...” в процеса на познание, в определени сфери на действителността, стъпка по стъпка се изработва съвкупност от понятия и представи, които са приспособени за да се отразява една или друга сфера. Такава съвкупност има както в поседневието, така и в научното мислене, там те са очертани по-точно и определени с голяма еднозначност”. „Съвкупността от понятия и представи” има познавателна стойност и зависи от редица условия и особености, като спазването им обезпечава последователност на изследователските процедури, на крайните изводи и резултати. Към тях отнасяме понятието „историческо познание”, което е получило голяма гражданственост и мащабна употреба в различни образователно-възпитателни дейности, в системата на многобройни научни изследвания на едни или други равнища. Точно това налага по-обстойно разглеждане на понятието от гледна точка на нашият анализ.

Знанията за миналото на обществата има разнообразно социално предназначение. Получени чрез научни методи и подходи, отличаващи се по качество, степен на конкретност и обобщеност, практикоприложна или теоретична насоченост. При историческите изследвания, особено тези от методологичен характер, присъстват знания на различно ниво: такива, които изграждат основата на всяко проучване, без които е невъзможна неговата реализация. Знания които разкриват развитието на ситуации или събития в точно определена епоха; знания които анализират цялостно изследван обект в качеството на динамично променяща се система. Условните различия на историческите знания подлежат на детайлна обработка, което определя различните степени на конкретизацията им в зависимост от поставените цели, функционалната им насоченост и социална пригодност. Необходимостта да бъдат ограничавани отделните им нива на проявление произтича от няколко обстоятелства. Първо, изследователския процес – общо, по история – конкретно, изисква уточнени параметри – като граници и съдържание на използвания понятиен апарат. Прецизните понятия и категории дават възможност за по дълбоко навлизане в конкретната историческа реалност, в същността на едно или друго събитие или явление. Второ, следва подчертаване на полученото знание от гл. т. на неговата „конвертируемост” сред многообразието от научни характеристики на конкретната обществено-историческа дейност – т.е. – доколко неговата истинност, степен на теоретическа и практическа приложимост дава възможност да се премине към обобщение и генерализиране на получените данни. В този смисъл понятието „историческо познание” предполага собствен и съпоставителен анализ с други понятия, имащи близък, но по-различен нюанс на съдържание, а в отделни случаи съществено се различават помежду си.

Понятието „историческо познание” се използва като синоним на понятието „исторически знания” в изследванията на обществените науки. Семантичната им близост и конкретна определеност /историческо/ - създава впечатление за тяхната равнодействаща насоченост и идентичност, без да се подлага на съмнение действителното съдържание и реална натовареност на тези понятия. Различието отбелязва и А. Ракитов. ..”Той посочва, че във всеки един момент – ние можем да получим, така да се каже, „моментен” срез, някаква картина на цялата налична информация за даден род или за даден обект. Ако става дума за непрекъснато изменящо се научно познание, в действителност картината не може да бъде стабилна. В този смисъл е необходимо да се говори за процеса на познанието. Поради това в бъдеще терминът „историческо познание” ще се употребява за означаване на процеса на „изготвяне”, „създаване”, „конструиране” на информацията за миналото; когато става дума за определен „моментен” срез за състояние на дадена информация във фиксиран интервал от време и когато на това потрѣбва да се обърне внимание, ще се употребява терминът „историческо знание”.

Подобна постановка на този въпрос разкрива външните и вътрешни признаци и свойства на знанието в неговия исторически смисъл и предназначение. Като част, „срез” на един или друг фактографски пласт, историкът открива само частично проявление на изследвания обект. „Фрагментът” от знанието е достатъчно непълнен, за да характеризира по-значими познавателни стойности. Той обаче е своеобразен елемент и свързващо звено в структурата на историческото познание, разширяващ и обогатяващ анализа за дадения обект.

Разглеждайки историческото знание само за себе си, то съдържа собствена специфика – особености, които отразяват отделни свойства, черти и признаци на човешката дейност. Неговата конкретност е един от основните му признаци чрез която се откроява възможността за изследване на точното му присъствие и участие в по-общ процес на проявление на дейността. Историческото познание е неизменна част, съставна част от динамичната система на познанието, това е сигурен критерий за наличието на връзки и форми на взаимодействие в развитието и с промяната, типична за конкретна историческа епоха, стадий, период. Точно от тази позиция знанието за миналото фиксира отделни и свързани помежду си частични емпирични или теоретични данни за даден обект, който обуславя различна социална информация заемащи различно място в изследователските цели на историка. В тази си същност историческото знание изпълнява функциите си в системата на историческото познание само, ако съдържа достатъчно аргументирани данни, сведения и др. за проучваното явление. За да се определи качеството на получената историческа информация зависи от много причини и предпоставки, които, в крайна сметка, фокусират в дейността на изследователя. Най-важно значение в случая има отговорността му в търсене на социални измерения на историческото знание, възможното му включване в кръга на по-специалните измерения

на историческия процес. Такава насоченост в процеса на изследването изтъква Н. Ирибаджакв:..”Задачата на историка е да отиде извън представите, идеите, схващанията, писменните документи на дадена епоха, да установи реални исторически факти и изхождайки от реалните факти на историческия живот на дадена историческата епоха, да обясни произхода, съдържанието и ролята на специалните представи, идеи, възгледи, фрази, лозунги, документи и т.н.

Чрез описателни и обяснителни анализи могат да се извлекът различни сведения за определен исторически обект, да се обособи значение, което да отговаря на други признаци, имащи място в познавателната характеристика на познанието. Тези принципи, биха могли да са достоверността и надеждността на крайните резултати от изследването. Както бе отбелязано, данните се отнасят за част от цялото – т.е. – самото историческо познание постоянно се попълва като динамична система и всички състояния на историческото познание имат - в една или друга степен – преходен характер. Тази преходност произтича по няколко линии: „моментният” срез на всяко историческо знание се откроява с недостатъчност на неговата доказателствена стойност, като иманентна съставка спрямо поставените цели в разкриване на относителната цялостност на историческото познание; появата на нови изисквания към обекта, продиктувани от проявили се различни други признаци и връзки в самия изследователски процес; наложени изменения и по линия на обекта, доколкото са установени аналогични сведения и основания за промяна в начина на измерване и т.н. Ясно става, че конкретизацията на историческите знания в последователността на изследване на което и да е събитие, явление, факт, встъпват като самостоятелни части в пряка съподчиненост помежду си, обуславящи вътрешни правила за да може да се построи и получи цялостна картина на историческото познание.

Винаги настъпват промени в процеса на историческото изследване, които са предизвикани от непълни описания, от редица несъответствия в теоретическите анализи, на различни данни за него и др. Възможно е, в обосновката на поставените цели да не се отчетат някои признаци и черти на проучвания обект; невъзможността да бъдат обхванати негови характерни свойства и особености поради непоследователност на анализа; оказват се схематични и органични източниците за обекта и не позволяват по задълбочени описания и разсъждения; синтезираните изводи и обобщения не покриват критериите за достоверност, научност и т.н. Поради тези реални недостатъци в осъществяването на историческото изследване е необходимо да бъдат проанализирани факторите, почиващи на основата на методологията и спомагат за правилното протичане на този процес:..”отношение на историческото знание към своя специфичен обект, механизмът на построяване на историческото знание и взаимодействието му с другите форми на познанието. По нататъшното развитие на историческото знание..”предполага количествен ръст на образуващите елементи на системата качествено изменение на компонентите на системата, усложнение и изменение на структурата”..

За установяването на такъв порядък в „движението“ на точно определено историческо знание означава съответстващи промени в количественото нарастване на информацията за изследваните факти и явления; селектиране на знанията в зависимост от тяхната прецизност и надеждност; разширяване обсега на действие и взаимовръзка на историческите знания с други области на познанието, в следствие на което те преминават в ново качествено състояние, а именно научни знания. С тяхна помощ историческото познание „приема“ обществен, синтезиран израз на конкретна, завършена познавателна дейност на различни нива. В смисъла и изискванията на историческото повествование, то се представя и като конкретен резултат в изследване на дадена дейност, и като условие за спазване на уточнени критерий, отправени за преценка на историческата действителност.

В историческата наука намират място възгледи, съгласно, които историческото познание няма своя специфика, свои собствени методи на изследване. Съществуват твърдения, които се опитват да докажат съвместимостта на методите, средствата, чертите и част от свойствата на познавателната дейност на историческата наука с различните клонове на естествознанието. Един от аргументите, използвани от Е. Тополски в защита на тази теза, е емпиричната обосновка на данните в посочените науки, което предизвиква научното несъгласие на историците. А. Гуревич отбелязва по този повод:.. „Опитите да се познае „обективното“, като се отвлечаме от „субективния фактор“ в историята, не са нищо друго освен безпощадно осакатяване живият организъм на човешката култура върху прокрустовото ложе на естествонаучното мислене“.

Особеностите на историческото познание Ж. Стоянов извежда чрез критично преосмисляне на отделни концепции, които по различен начин отъждествяват или противопоставят обществознанието на естествознанието. В защита на неговия по-различен статус, той подчертава спецификата на историческите знания в няколко насоки: с помощта на редица подходи, принципи и теории конкретното историческо знание формира особена „нагледност“ на образите, чрез които те се изразяват; получените резултати от историческото познание намират израз в такава езикова форма, която не се използва от естествознанието; историческите знания за миналото са „следите от материалния и духовния живот на обществото“, т.е. те имат опосредствен характер; структурата на историческите знания е дълбоко обвързана със социалните процеси на развитие и се представя преимуществено в повествователен вид; получените знания за миналото подлежат на проверка чрез критериален апарат на историческите теории.

Както със съдържанието си, така и посредством своите особености, историческото познание позволява да се открие сложна структура на неговата изява в обрисовката на конкретен обект на изследване. В началото на процеса самото историческо знание е оскъдно, непълно и очертава най-общо контурите на историческия обект. Прилагането на целесъобразни изследователски техники и процедури спомага в подбора на точен понятиен апарат с различна степен на абстракции в описание на външните черти и белези на обекта в стремежа за уточняване на някои от основните му измерения. Нагледността на „образите” чрез историческото знание оказва все по-активно въздействие в аргументацията на изследователската цел, която изпъква по-цялостно в зависимост от друг основен фактор – последователност на действие на избраните методи и принципи.

По-нататъшното задълбочаване на познавателния процес разширява историческото знание като обем, открива възможности за научно проникване в същността, разкриване на връзки с други сфери на социалното познание, което има своето реално отражение в усложняване на неговата структура. Класификацията на полученото историческо знание може да има разнообразна съотнесеност в зависимост от поставените цели и задачи на изследването, от реалната възможност да бъде доразвита и обогатена епистемологията на историческото познание или да се изследват множество открити въпроси на историческата наука.

Историческото познание се отличава с многообразието на своята тематика, с различни съдържателни характеристики, разкриващи чисто прагматични или теоретични проблеми на отминалата реалност на обществата. От елементарния исторически факт до сложните и противоречиви процеси на обществено-историческо развитие, социалните функции на познанието „филтрират” по особен начин наличната информация за конкретните исторически обекти със свойствената им променливост, фиксирайки отделните страни и състояния за даден период. На равнище „теория” изследванията насочват към спазването на признаци, които осигуряват методологическа съвместимост и регулатичност в анализа на социалните процеси. Тези принципи включват точно определената предметна област; възможно най-пълно отразяване на данните за съответните обекти; задълбочена интерпретация и проверяемост на получените резултати, стремеж за установяване на тяхната истинност и достоверност.

Предметната област на историческото познание предоставя адекватен понятиен апарат в изследване същността и съдържанието на конкретния обект. Знанията за него могат да варират в зависимост от използваните методи, събраната информация, нивото на нейната теоретична интерпретация. Изследваният обект, доколкото е анализиран от различни страни, със съответните хипотези и възможни идеализации, позволява

задълбочена научна характеристика на проявили се зависимости, на предложения, на обосноваване на тези. В своя окончателен и завършен вид историческото познание е носител на интегрирано историческо знание. Степента на неговата научност, истинност и достоверност се подлагат на проверка в зависимост от целите и получените резултати. Емпиричните анализи във всяко едно изследване могат да бъдат потвърдени или отхвърлени съобразно данните от извършените експертни проверки. По този начин ..”всяка научна теория, която съдържа знания за света, трябва непременно да има както поле на потвърдимост, така и поле на опровержимост,.. тя не съдържа емпирични знания. В първия случай теорията изобщо не съдържа знания, защото доколкото няма поле на потвърдимост, тя се фалшифицира с цялата си предметна област и значи е твържествено-неистинна, т.е. е вътрешно противоречива. Във втория случай, като няма поле на фалшифицируемост, теорията се оказва твържествено-истинна, т.е. независимо от наблюденията и експериментите”...

В теорията и практиката на историческото познание разнообразието от цели, изследователски задачи, предварителни знания, хипотези и др., отговарят, в една или друга степен, изцяло на познавателната дейност, подчинена в търсене и създаване на нови знания. В съвременните условия непрестанно, лавинообразно нарастване на знанията в системата на историческото познание, поставя проблема за целесъобразността, гл.т. на теоретическа обоснованост и практическа съобразеност на методите за изследване с историческата реалност. Този въпрос има водещо методологическо значение за изследователския процес, тъй като става дума за истинността на резултатите, за тяхната достоверност и практическа потвърдимост. Статусът на историческите изследвания днес се определя чрез различни научни критерии, които се обосновават на основата на една теория. Напълно се солидаризиране с позицията на И. Ковалченко, че ..”следва направо да се изключат каквито и да било претенции за възможността да се създадат някакви универсални и абсолютни теории и методи на историческото познание. Това е обусловено от неизчерпаемостта на чертите и свойствата на общественно-историческото развитие, което прави невъзможно изработването на каквито и да било всеобхващащи теории. Самото допускане на подобни построения фактически изключва възможността за прогрес на историческото познание. От друга страна,.. всяка научна теория, т.е. теория, основана на анализа и обобщаването на историческата действителност,.. съдържа едно или друго рационално зърно и внася определен принос в развитието на общественно-научната мисъл”... Именно поради това реалното присъствие на плурализма в системното историческо познание предполага „раздвижване” на стандартите на историческите изследвания, насочването им към по задълбочено и обобщаващо проучване на миналото.

Поставеният проблем в историческото познание има своите основания не само от гл.т. на развитието на историческата наука, за качеството, достоверността и автентичността на историческите знания. Самото понятие „историческо познание” иманентно съдържа

и реално отразява съществуващите в историята множество теоретични подходи, подкрепящи или отричащи различни теории. На този фон видимо се откроява субектът на историческото познание, със своя собствена специфика и реализация в изследване на сложните процеси в общественото развитие.